

Jerzy Hickiewicz, Politechnika Opolska, Pracownia Historyczna SEP
Piotr Rataj, Uniwersytet Opolski, Pracownia Historyczna SEP
Przemysław Sadłowski, Uniwersytet Opolski, Pracownia Historyczna SEP

ELEKTROTECHNIKA NA ZJAZDACH TECHNIKÓW POLSKICH W PRZEDEDNIU ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI

ELECTRICAL ENGINEERING AT THE CONVENTIONS OF POLISH TECHNICIANS ON THE EVE OF REGAINING INDEPENDENCE

Streszczenie: Artykuł prezentuje elektrotechniczną problematykę występującą na trzech zjazdach techników polskich odbytych w 1917 roku: w Warszawie (12-15 IV), w Krakowie (28-30 IX) i w Moskwie (6-11 X). Omówiono wygłoszone referaty i sformułowane wnioski dotyczące kształtu elektryki w Polsce po odzyskaniu niepodległości. Podkreślono udział polskich elektrotechników w pracach zjazdów.

Abstract: The article presents electrical engineering subjects occurring at three conventions of Polish technicians held in 1917: in Warsaw (12-15th of April), in Krakow (28-30th of Sept) and in Moscow (6-11th of Oct). It describes papers delivered during conventions and presents conclusions regarding the shape of electrical engineering in Poland after regaining independence. The participation of Polish electrotechnicians in the conventions is emphasized.

Słowa kluczowe: *Zjazdy techników polskich, historia elektrotechniki, elektryfikacja, przemysł elektrotechniczny, szkolnictwo elektrotechniczne*

Keywords: *Conventions of polish technicians, history of electrical engineering, electrification, electro-technical industry, electrotechnical education*

1. Wstęp

W momencie wybuchu I wojny światowej, w 1914 r., w Polakach na nowo odżyły nadzieje na odzyskanie niepodległości. W trakcie wojny nadzieje te tylko się umacniały, szczególnie po 5 listopada 1916 r., kiedy to cesarze dwóch mocarstw zaborczych – Niemiec i Austro-Węgier, chcąc zyskać poparcie Polaków w przedłużającej się wojnie, wydali akt zapowiadający utworzenie samodzielnego Królestwa Polskiego po jej zakończeniu. Akt 5 listopada przyspieszył rozwój wypadków, inicjując tworzenie załączków polskiej państwowości.

Wobec tego, coraz ważniejsze stawało się pytanie, jak ma wyglądać odrodzona Rzeczpospolita. Jednym z najważniejszych zagadnień był kształt przyszłej gospodarki i infrastruktury w kraju. Inżynierowie i technicy polscy, również elektrycy, byli jednymi z wielu grup zawodowych, które podejmowały w trakcie wojny liczne inicjatywy dotyczące ustalenia celów i charakteru przyszłych działań. Za najważniejsze czynności temu służące niewątpliwie należy uznać organizację zjazdów techników. Wciąż istniejące granice i wojenne warunki uniemożliwiały zebranie wszystkich techników w jednym miejscu, stąd też odbyło

się ich kilka. Największe i najważniejsze miały miejsce w 1917 r. Były to: Nadzwyczajny (VII) Zjazd Techników Polskich w Warszawie (12-15 IV), II Galicyjski Zjazd Przemysłowy w Krakowie (28-30 IX) i Zjazd Techników Polaków w Moskwie (6-11 X). W każdym z tych zjazdów brali udział elektrycy, którzy podkreślając rolę elektrotechniki w odbudowie i rozwoju, mocno zaznaczyli swoją obecność. Poruszone przez nich zagadnienia związane z elektrotechniką wytyczyły w bardzo dużym stopniu ścieżki jej rozwoju w II RP.

2. Nadzwyczajny (VII) Zjazd Techników Polskich w Warszawie (12-15 IV 1917)

Na VI Zjeździe Techników Polskich w Krakowie w 1912 r. postanowiono, że kolejny zjazd ma odbyć się w 1915 r. w Warszawie. Wybuch wojny i zajęcie Warszawy przez Niemców w 1915 r. uniemożliwiły zwołanie zjazdu¹. W lutym 1917 r. Rada Stowarzyszenia Techników w Warszawie postanowiła zwołać zjazd

¹ Początkowo zjazd miał być w 1914 r., jednak przesunięto go na 1915 r., a ostatecznie odbył się w 1917 r. B. Kalabiński, *Zjazdy Techników Polskich w latach 1882-1917*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1963, seria D, z. 4, s. 13.

w Warszawie. Powołano Komitet Organizacyjny składający się z 5 członków: Alfonsa Kühna (inż. elektryk), Władysława Chromińskiego, Stefana Szybalskiego, Zygmunta Wóycickiego i Stanisława Manduka². Wśród Prezesów czynnych zjazdu i ich zastępców był elektryk Kazimierz Drewnowski.

Fot. 1. Alfons Kühn 1878-1944 (źródło: Internetowy Polski Słownik Biograficzny)

Cel zwołania zjazdu dobrze określił przewodniczący Komitetu Organizacyjnego A. Kühn: *W chwili budzenia się samoistnego życia narodu polskiego wszystkie jego zawody oświecone rozpoczęły prace przygotowawcze. Wśród tych zawodów nasz techniczny zajmuje wybitne miejsce, albowiem jemu przypadnie znaczny udział w odbudowie kraju i przemysłu. Zamierzaliśmy więc zwołać zjazd, by naradzić się nad zadaniami, policzyć się, ułożyć plan działania*³. Obrady zjazdu toczyły się na posiedzeniach plenarnych i zebraniach zawodowych poświęconych zagadnieniom: budownictwa, mechaniczno-przemysłowym, chemii, komunikacji, urzędów zdrowotności publicznej i elektrotechniki. Dominowały zagadnienia związane z odbudową kraju (A), stanem i rozwojem przemysłu (B), ustawodawstwem techniczno-przemysłowym (C), oświatą zawodowo-techniczną (D) i sprawy ogólne (E). Były więc dostosowane do ówczesnej sytuacji dziejowej. Dążono do stworzenia wspólnej dla wszystkich techników polskich organizacji o szerokim

zakresie działania, do rejestracji polskich sił technicznych, samopomocy materialnej i zawodowej wśród techników, zapewnienia im udziału w życiu państwowym oraz do wypracowania metod pracy społeczno-technicznej. Zjazd zakończył obrady uchwałą zwołania VIII Zjazdu Techników Polskich w już niepodległej Warszawie⁴.

Mimo trudności, na Zjazd przybyło 850 osób, w tym 270 spoza Warszawy (30 osób z Galicji i 5 osób z zaboru pruskiego)⁵. Mała ilość osób z Galicji i Poznańskiego spowodowana była nie otrzymaniem zgody przez nich na wyjazd do Warszawy.

W każdej z powyższych grup zagadnień była obecna elektrotechnika. Wśród 77 uchwał zgłoszonych, 8 związanych było z elektrotechniką. Pierwszy taki referat wygłosił na posiedzeniu plenarnym (13 IV) Alfons Kühn pt. *O współczesnych metodach elektryfikacji krajów*⁶. Wniósł w nim utworzenie krajowego urzędu elektryfikacyjnego⁷, prowadzenie badań naturalnych źródeł energii, opracowanie zasad elektryfikacji kraju, przedstawił też sposoby wykorzystania energii elektrycznej, poruszył kwestię budowania i eksploatacji elektrowni oraz przygotował projekt sprzyjający rozwojowi przemysłu elektrotechnicznego⁸. Wnioski zostały przyjęte i objęte uchwałą w dziale B na pozycji 2. Kolejny referat na prezydium wygłosił Edward Opęchowski dnia 14.IV pt. *Oświetlenie elektryczne naszych wsi i miasteczek*⁹. W swoim referacie stwierdził, że należy oświetlić miasteczka i wsie, co przyczyni się do

⁴ Kolejny Zjazd odbył się jednak dopiero w 1923 r. T. Skarzyński, J. Kubiowski, *Ważniejsze wydarzenia w okresie 1882-1919-1945*, w: *75 lat SEP 1919-1994*, red. T. Skarzyński, Warszawa 1994, s. 21.

⁵ B. Kałabiński, *Zjazdy Techników Polskich w latach 1882-1917...*, s. 39.

⁶ *Pamiętnik Zjazdu...*, s. 16.

⁷ Po Zjeździe sprawa była kontynuowana. Zagadnienie organizacji urzędu elektryfikacyjnego i projekt prawa drogowego dla urzędów elektrycznych zostało przesłane w 1918 do Ministerium spraw wewnętrznych. *Z działalności Stowarzyszenia*, „Wiadomości Tygodniowe”, 1918 r., nr 27, s. 97. Urząd Elektryfikacyjny działał w okresie 1919-1921. Po jego rozwiązaniu kompetencje przejął Wydział Elektryczny przy Ministerstwie Robót Publicznych Zob. *Wydział Elektryczny*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1921, z. 16, s. 214.

⁸ *Pamiętnik Zjazdu...*, s. 102-105.

⁹ *Ibidem*, s. 17.

² *Pamiętnik Nadzwyczajnego Zjazdu Techników Polskich w Warszawie w roku 1917*, pod red. W. Chromińskiego, Warszawa 1917, s. 31.

³ *Ibidem*, s. 5.

rozwoju kultury w Polsce¹⁰. Wniosek został przyjęty i objęty uchwałą w dziale A na pozycji 12.

Fot. 2. Kazimierz Drewnowski 1881-1952 (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Na Zjeździe prowadzono również obrady w dziale elektrotechnicznym odbytym 13 IV. Jego przewodniczącym był Tadeusz Sułowski (Łódź), zastępcą Leon Rudowski, a sekretarzem Stanisław Lechowski¹¹. Wygłoszono tam pięć referatów, w tym dwa o szkolnictwie elektrotechnicznym. Pierwszy był autorstwa Jana Tymowskiego pt. *Niższe szkolnictwo elektrotechniczne w Królestwie Polskim*. W tym referacie podniósł on rolę potrzeby kształcenia elektromonterów, bardzo potrzebnych do rozwoju przemysłu elektrotechnicznego. Przedstawił możliwości ich kształcenia zmieniające się na przestrzeni lat. Skończył referat na stwierdzeniu, że należy opracować program szkół zawodowych dla elektrotechników¹². W drugim wystąpieniu, *Szkolnictwo elektrotechniczne wyższe* autor Kazimierz Drewnowski na początku omówił zagadnienia przed jakimi staną elektrotechnicy w przyszłości przy odbudowie kraju, elektryfikacji i tworzeniu przemysłu elektrotechnicznego. Uznał za konieczne stworzenie podstaw krajowego przemysłu elektrotechnicznego. By do tego doprowadzić należy przygotować odpowiednie założenia do kształcenia inżynierów elektrotechników. Twierdził, że szkoły politechniczne mają przygotować przyszłych inżynierów elektryków do pracy w trzech dziedzinach:

1. Naukowej i pedagogicznej, czyli przyszłych naukowców, badaczy oraz nauczycieli.
2. Eksploatacyjnej, zajmującej się obsługą urządzeń elektrycznych i organizacją przedsiębiorstw elektrycznych i energetycznych, jako przyszłych pracowników różnych branż, elektrowni, ciepłowni, przedsiębiorstw samorządowych oraz pracowników zarządów, kierowników i dyrektorów.
3. Konstrukcyjnej, kształcącej pracowników biur konstrukcyjnych i głównych konstruktorów.

W swojej koncepcji uwzględnił najważniejsze kierunki kształcenia inżynierów elektryków potrzebnych w czasie, gdy miała powstać Polska Odrodzona. Przewidywał, że w początkowym okresie, główne zapotrzebowanie będzie na inżynierów elektryków zajmujących się eksploatacją wszelkich urządzeń elektrycznych, w przemyśle, energetyce jak i całej gospodarce krajowej. Uważał, że wytworczy przemysł aparatów i maszyn elektrycznych powstanie później i wtedy dopiero będzie większe zapotrzebowanie na inżynierów konstruktorów. W jego koncepcji pierwsze dwa lata studiów miały zajmować przedmioty podstawowe takie jak: elektrotechnika ogólna z laboratorium, teoria i konstrukcja maszyn elektrycznych oraz urządzenia elektryczne. Mając już pewną wiedzę, zdobytą pierwszych dwóch lat studiów student winien wybrać specjalizację związaną z jego przyszłą pracą. Uważał, że na tej podstawie student wybierze specjalizację, na dalsze lata studiów. Podkreślał wagę skryptów i podręczników jako pomocy dydaktycznych w języku polskim. Według niego jednak skrypty to „zło konieczne”, bo są przygotowywane szybko i pobieżnie, przez co mają mniejszą wartość. Większą wagę przywiązywał do przygotowanych starannie podręczników. Określił podstawowe i najważniejsze podręczniki do nauki elektrotechniki. W swojej koncepcji zawarł bardzo wiele konkretnych pomysłów, które później rzutowały na początkowe lata i dalszy rozwój Wydziału Elektrycznego Politechniki Warszawskiej oraz rozwój kierunku elektrotechnika. Wiele z nich bardzo trafnych znalazło odzwierciedlenie, np. w późniejszych planach zajęć, przygotowywanych skryptach i rozwoju nowych specjalności. Uważał również, że na obu politechnikach, we Lwowie i Warszawie, powinny działać samodzielne wydziały elektrotechniczne. Na końcu wysunął wniosek by w Polsce

¹⁰*Ibidem*, s. 70.

¹¹*Ibidem*, s.20.

¹²*Ibidem*, s. 254-261.

powstała państwowa elektrotechniczna stacja doświadczalna potrzebna do badań, prób, wydawania norm i przepisów itp.¹³. Z obu referatów zgłoszono wnioski, aby tworzyć elektrotechniczne szkoły zawodowe, otworzyć samodzielne wydziały elektrotechniczne na politechnikach polskich¹⁴ (dział D pkt. 4) oraz, że należy wydawać nowe podręczniki lub tłumaczenia dla wszystkich zawodów technicznych z uwzględnieniem różnego poziomu wykształcenia¹⁵ (dział D pkt. 15).

Kolejne dwa referaty w dziale elektrotechnicznym: Juliana Kraushara *Ustawodawstwo elektryfikacyjne* i Bronisława Tyszki *W sprawie przepisów dla instalacji elektrycznych* podjęły podobne tematy prawne. Stwierdzili oni, że brakuje prawnych rozporządzeń potrzebnych przy budowach elektrowni i sieci elektrycznych. Poparli powstanie urzędu elektryfikacyjnego mającego za zadanie m.in. zająć się sprawą przeprowadzania sieci elektrycznych przez prywatne grunty (dział C, pkt. 7)¹⁶.

Na zjeździe poruszano również sprawę słownictwa technicznego. Stanisław Wysocki w referacie *Słownictwo elektrotechniczne* przedstawił historię prac nad jego tworzeniem i ujednostajnieniem, wnioskował, aby nadal prowadzić te bardzo ważne prace. Przedstawił terminy elektrotechniczne, które już funkcjonowały w słownictwie elektrotechnicznym. W sprawie słów nieustalonych uznał, że należy je wybrać i zatwierdzić na kolejnym zjeździe. Polecił Koło Elektrotechników z Warszawy by utworzyło stałą Komisję Centralną Słownictwa Elektrotechnicznego, która zajęłaby się pracami nad słownictwem elektrotechnicznym, a prowincjonalne zrzeszenia elektrotechników by również prowadziły takie prace i utrzymywały kontakt z Komisją¹⁷.

Fot. 3. Stanisław Odrowąż-Wysocki 1876-1931
(źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

W czasie trwania Zjazdu pod przewodnictwem Stanisława Wysockiego odbyło się posiedzenie Komisji celem ustalenia słownictwa elektrotechnicznego, w którym uczestniczyli członkowie stowarzyszeń technicznych Lwowa, Łodzi i Sosnowca w liczbie 20 osób. Wnioski zjazdu związane ze słownictwem technicznym były następujące: opracowane przez Komisję ustalenia dotyczące słownictwa elektrotechnicznego, co do którego zapadła zgoda zrzeszeń z Warszawy i Lwowa, należy uznać za obowiązujące wśród polskich elektrotechników (dział D, pkt. 12). W drugim wniosku poparto inicjatywę S. Wysockiego by zorganizować stałą Komisję centralną słownictwa elektrotechnicznego¹⁸ (dział D, pkt. 13). W ostatnim stwierdzono, że konieczne jest ujednostajnienie wyrazów używanych w technice i popularyzowanie ich drogą odpowiednich wydawnictw¹⁹ (dział D, pkt. 14).

¹⁸ Centralna Komisja Słownictwa Elektrotechnicznego powstała w 1917. T. Skarzyński, J., Kubiawski, *Ważniejsze wydarzenia...*, s.14

¹⁹ W ciągu kolejnych lat wydano kilka publikacji ze słownictwem elektrotechnicznym i dalej prowadzono pracę m.in. na I i II Zjeździe elektrotechników, czego skutkiem było wydanie publikacji: *Terminy elektrotechniczne przyjęte jako obowiązujące ogół elektrotechników polskich na Nadzwyczajnym Zjeździe Techników w 1917 r. i na II Zjeździe Elektrotechników w 1921 r. zestawil w porządku alfabetycznym Prof. St. Odrowąż-Wysocki*, Warszawa 1922. Zob. też: J. Rzewnicki, *Prace nad słownictwem elektrotechnicznym, 1900-1925*, Warszawa 1926, s. 8-10.

¹³ *Ibidem*, s. 262-274.

¹⁴ Punkty planu K. Drewnowskiego dotyczące rozwoju Wydziału Elektrycznego Politechniki Warszawskiej znalazły odzwierciedlenie w dalszych latach jego rozwoju.

¹⁵ Kazimierz Drewnowski w kolejnych latach podczas pracy na Politechnice Warszawskiej opublikował szereg skryptów i podręczników dla studentów.

¹⁶ *Ibidem*, s.282-285.

¹⁷ *Ibidem*, s. 275-281.

Uczestnicy Zjazdu w Warszawie mieli możliwość uczestniczenia w wycieczkach technicznych, odwiedzając m.in. elektrownię tramwajową. Uczestnicy Działu elektrotechnicznego postanowili również by w terminie nie dłuższym jak rok, zwołać w Warszawie Ogólno-Krajowy Zjazd Elektrotechniczny²⁰.

3. II Galicyjski Zjazd Przemysłowy w Krakowie (28-30 IX 1917)

Czym dla techników z Królestwa był zjazd w Warszawie, tym po części dla techników i przemysłowców galicyjskich był II Galicyjski Zjazd Przemysłowy, który odbył się w Krakowie pod koniec września 1917 r. Inna była geneza i charakter tego zjazdu w porównaniu do warszawskiego, przede wszystkim był to bowiem zjazd przemysłowy, a więc stawiający na pierwszym miejscu kwestie związane z odbudową i rozwojem przemysłu. I Galicyjski Zjazd Przemysłowy miał miejsce dużo wcześniej, bo jeszcze w 1901 r., w innych warunkach gospodarczo-politycznych, a jego głównym celem było utworzenie organizacji zrzeszającej przemysłowców galicyjskich i powołanie instytucji kredytowej dla nich²¹.

II Zjazd miał za zadanie zwrócić uwagę przemysłowców na zbliżającą się zmianę warunków istnienia ich przedsiębiorstw i na czekające w związku z tym nowe zadania, a także zainaugurować szczegółowe badania warunków istnienia i możliwości rozwoju przemysłu w Galicji²².

Obrady zjazdu toczyły się w kilku sekcjach reprezentujących poszczególne gałęzie przemysłu w Galicji (były to: górnicza, ziemno-ceramiczna, metalowa, papiernicza, skórnicza, włókiennicza, spożywcza, chemiczna, drzewna, budowlana, kobieca)²³. Uczestnicy zjazdu doskonale przeczuwali nadchodzącą zmianę warunków politycznych i gospodarczych po wojnie, jednak nie byli jeszcze w stanie przewidzieć jak ostatecznie się one ułożą. W związku z tym wiele postulatów i działań przedsięwziętych na tym zjeździe zdezaktuali-

zowało się w 1918 r., wraz z upadkiem Austro-Węgier i powstaniem Polski.

Podkreślić należy znaczenie zjazdu dla zintegrowania środowisk przemysłowych z Galicji i Królestwa Polskiego, na 452 uczestników zjazdu, 60 pochodziło z Królestwa²⁴.

W porównaniu do zjazdu warszawskiego, zagadnienia elektrotechniczne były tam z racji innego charakteru zjazdu znacznie słabiej reprezentowane, a poruszył je w swoim odczycie jedynie Gabriel Sokolnicki, który 30 IX na posiedzeniu plenarnym zjazdu miał odczyt pt. *Elektryczność, jako czynnik rozwoju przemysłu*²⁵. Niestety, nie nadesłał on treści tego odczytu, przez co nie ukazał się on w pamiętniku pozjazdowym i nie jest znana jego treść.

Fot. 4. Gabriel Sokolnicki 1877-1975 (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Zamieszczono tam za to postulaty i wnioski, jakie postawiono po dyskusji nad tym referatem. Sokolnicki postawił cztery wnioski²⁶:

1. Biorąc pod uwagę, że rozwój nowoczesnego przemysłu, zarówno drobnego, jak i wielkiego, zależy w znacznym stopniu od łatwości korzystania z taniej energii elektrycznej, a potrzeba tej energii po wojnie wiąże się nieodłącznie z odbudową zniszczonego kraju, drugi galicyjski Zjazd przemysłowy popiera kredytowanie przez „Centralę krajo-

²⁰ Do Ogólnego Zjazdu Elektrotechników doszło w Warszawie w dniach 7-9 VI 1919 r. Na tym Zjeździe powołano SEP. *Ibidem*, s. 17.

²¹ *Pamiętnik II Galicyjskiego Zjazdu Przemysłowego odbytego w Krakowie w dniach 28-30 września 1917*, red. Aleksander Szczepański, Kraków 1919, s. 7.

²² *Ibidem*, s. 8.

²³ *Ibidem*, s. 18.

²⁴ J. Piłatowicz, *Technicy Lwowa i Krakowa wobec perspektywy odzyskania przez Polskę niepodległości*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1999, nr 3-4, s. 93.

²⁵ *Pamiętnik II Galicyjskiego Zjazdu...*, s. 38.

²⁶ *Ibidem*, s. 144.

wą dla gospodarczej odbudowy Galicji” studiów nad elektryfikacją kraju. Wyraża jednak żądanie, aby kredyt nie ograniczał się tylko do studiów i projektów, lecz skoro tylko powstanie możliwość realizacji tych projektów, uwzględnił kredytowanie budowy elektrowni okręgowych.

2. Zjazd wzywa posłów do Rady Państwa do wznowienia prac nad przyjęciem „elektrycznej ustawy drogowej” która od wielu lat nie może zostać uchwalona, a której brak utrudnia rozwój elektryfikacji.
3. Zjazd zwraca uwagę Wydziału Krajowego (czyli rządu w Galicji) na szeroko rozwiniętą elektryfikację w państwach zachodnich i niektórych krajach austriackich (Styria, Morawy) a także na dalsze koncepcje rozwoju i zamiary jej monopolizacji. Wobec tego, Wydział Krajowy powinien ustosunkować się do tego, zwłaszcza do planowanego przez rząd w Wiedniu uchwalenia projektu ustawy opodatkowania lub zmonopolizowania wytwarzania energii elektrycznej.
4. Zjazd uznaje elektryfikację za pierwszorzędną sprawę dla przemysłu i gospodarczych interesów kraju, ustanawia wobec tego „Komitet elektryczny”, który jako organ Stałej delegacji Zjazdów przemysłowych będzie ściśle współpracował z Biurem Elektryfikacji przy Centrali Odbudowy, służąc radą i pomocą nad planowaniem elektryfikacji kraju.

Wniosek postawiony przez Antoniego Chrzęszczewskiego²⁷:

5. Zjazd zwraca się z żądaniem rozpowszechnienia zagadnień elektryfikacji wsi. W związku z wyniszczeniem przez wojnę inwentarza roboczego, postuluje, aby zastąpić energią elektryczną braki siły pociągowej. Zjazd wnosi o utworzenie w różnych regionach modelowych ferm wykorzystujących elektryczność, które stanowiłyby przykład dla rolników.

Wniosek Józefa Olszewskiego²⁸:

6. Zjazd uznaje znaczenie spółek maszynowo-kredytowych, które działając pod kontrolą własnych organizacji przemysłowych, będą dostarczać szczególnie drobnemu przemysłowi, odpowiednich maszyn, ograniczając w ten sposób wyzysk ze strony prywatnych,

zarówno krajowych, jak i obcych dostawców maszyn i motorów.

Jak to później pisał Sokolnicki, referat wygłoszony przez niego na tym zjeździe stanowił podstawę programową „Grupy Elektrotechnicznej”, działającej od lutego 1917 r. w „Centrali krajowej dla gospodarczej odbudowy Galicji”, której był przewodniczącym²⁹. Działalność tej grupy nie trwała jednak długo, bo skończyła się wraz z upadkiem Austro-Węgier, jednak doświadczenia zebrane w trakcie jej funkcjonowania, jak i poczynione prace nie zostały zaprzepaszczone i stanowiły podstawę do podobnej działalności w II RP, w ramach Urzędu Elektryfikacyjnego przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu a także w Państwowej Radzie Elektrycznej.

Zgłoszone na Galicyjskim Zjeździe wnioski, z których wiele zwracało się do galicyjskich władz krajowych zdezaktualizowały się wraz z oderwaniem autonomicznej Galicji od Austro-Węgier, zwróciły jednak one uwagę kół rządowych i przemysłowych na znaczenie elektryfikacji w rozwoju przemysłu i rolnictwa, co było trwałym osiągnięciem tego zjazdu. Ułatwiło to prowadzenie racjonalnej współpracy z tymi kółkami nad elektryfikacją, później w niepodległej Polsce.

4. Zjazd Techników Polaków w Moskwie (6-11 X 1917)

W 1917 r. także polscy technicy znajdujący się w Rosji podjęli inicjatywę zwołania zjazdu. Znaleźli się oni w Rosji wraz z wypadkami wojennymi, część dobrowolnie ewakuowała się w głąb państwa Romanowów po zajęciu Królestwa Polskiego (Kongresowego) przez Niemców, inna część dostała się do Rosji razem z ewakuowanymi z Kongresówki zakładami przemysłowymi. Bardzo wielu jednak pracowało w Rosji jeszcze przed wojną – a inżynierowie stanowili wyjątkowo licznie reprezentowany przez Polaków w Rosji zawód. Jednym z takich inżynierów, którzy działali w Rosji w czasie I wojny światowej był Marian Lutosławski, inżynier mechanik i elektryk, z którego inicjatywy zwołano Zjazd Techników Polaków

²⁷*Ibidem*, s. 144-145.

²⁸*Ibidem*, s. 145.

²⁹ *Życiorys* (Gabriela Sokolnickiego z roku 1931), maszynopis ze zbiorów prywatnych syna Stefana Sokolnickiego; *Sprawozdanie C.K. Namiestnictwa Centrali Krajowej dla Gospodarczej Odbudowy Galicji za czas od czerwca 1916 do lutego 1917*, Kraków 1917, s. 264-265.

w Moskwie. Organizatorami Zjazdu była Sekcja Techniczna Stowarzyszenia „Dom Polski” w Moskwie.

Celem zjazdu miało być powołanie Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji, ustalenie zadań dla kadry technicznej i wytyczenie kierunków rozwoju dla przemysłu i szkolnictwa technicznego w przyszłej Polsce. Skala zjazdu, ilość uczestników, doniosłość postulatów i zakres prowadzonych prac świadczą o wielkiej determinacji i zapale działających wówczas w Rosji polskich techników.

Przygotowania do niego rozpoczęły się 21 czerwca 1917 r., kiedy zebrał się Komitet Organizacyjny. Przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego został Marian Lutosławski³⁰.

Zjazd odbył się w Moskwie, w dniach 23-28 września (wg kalendarza juliańskiego), 6-11 października (wg kalendarza gregoriańskiego) 1917 r.

Fot. 5. Marian Lutosławski 1871-1918 (źródło: „Przegląd Techniczny” 1918, nr 33-38, s. 193)

W pierwszym dniu obrad wybrano Prezydium Zjazdu. Prezesem został Lucjan Biszlager, a sekretarzem elektryk inż. Kazimierz Szpotański³¹ (późniejszy twórca polskiego przemysłu aparatów elektrycznych).

Fot. 6. Kazimierz Szpotański 1887-1966 (źródło: „Przegląd Elektrotechniczny” 1931, nr 7, s. 223)

Zjazd odbył się w szczególnych warunkach, ponieważ miesiąc później rozpoczęła się w Rosji rewolucja bolszewicka. W momencie jego rozpoczęcia było zarejestrowanych 877 członków Stowarzyszenia Techników Polskich w Rosji, w tym 54 inżynierów elektrotechników³². Najwięcej, bo 143, było zarejestrowanych mechaników, ale niektórzy z nich działali również pioniersko w dziedzinie elektrotechniki. Z powodu występujących wówczas trudności komunikacyjnych, na Zjazd przyjechało jednak znacznie mniej uczestników. Na podstawie sprawozdania rachunkowego Zjazdu i podanej tam ilości wpłat indywidualnych, można jednak ocenić, że w Zjeździe brało udział około 300 osób, co zważywszy na ówczesne trudne, wojenne i rewolucyjne warunki, było wynikiem imponującym³³.

W czasie Zjazdu odbywały się obrady plenarne oraz w VII sekcjach, w tym: m.in. Ogólnej, Elektrotechnicznej i Szkolnej. Komisarzami i sekretarzami sekcji Elektrotechnicznej odpowiednio byli Mieczysław Pożaryski (późniejszy wielokrotny dziekan Wydziału Elektrycznego PW) i Zygmunt Klamborowski³⁴.

Lutosławski brał bardzo czynny udział w Zjeździe. W sesji plenarnej wygłosił referat *Rola Polski jako pośrednika pomiędzy zachodem*

³⁰Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23-28 IX, 6-11 X 1917 r., cz. 1, Moskwa 1918, s. 3.

³¹Ibidem, s. 4.

³²Ibidem, s. 30.

³³Ibidem, s. 24.

³⁴Ibidem, s. 3.

a wschodem³⁵, a w sekcji Chemicznej referat: *Współczesny stan przemysłu azotowego na zachodzie*. Najczęściej zabierał też głos w trakcie obrad. Pierwszego dnia podczas połączonego posiedzenia sekcji Ogólnej i Elektrotechnicznej³⁶ zostały wygłoszone referaty przez: Ludwika Tołłoczkę: *Elektryfikacja kraju* oraz M. Lutosławskiego: *Nowe metody wyzyskania paliwa jako źródła taniej energii elektrycznej*. Przewodniczącym posiedzenia był L. Tołłoczko, sekretarzem Marcin Sroczyński. W dyskusji poruszono tematy: równomiernego rozwoju przemysłu w całym kraju, gazyfikacji torfu i węgla (już wtedy, przed stu laty, rozważano ten problem!) oraz potrzeby rozwoju turbin gazowych. W trakcie kolejnego posiedzenia sekcji Elektrotechnicznej wygłoszony był referat inż. Zygmunta Okoniewskiego (późniejszy twórca polskiego przemysłu maszyn elektrycznych) *Nowe kierunki w elektrotechnice*³⁷. Na kolejnych posiedzeniach sekcji opracowano następujące postulaty:

1. Obowiązkiem państwa winno być dostarczanie taniej energii na obszarze całego kraju, ponieważ jest to niezbędny czynnik dla przemysłowego, ekonomicznego i kulturalnego rozwoju kraju.
2. Będzie można to osiągnąć przez budowę systemu elektroenergetycznego wysokiego napięcia złożonego z centralnej elektrowni WN oraz dołączonych elektrowni wodnych, jak również parowych, budowanych bezpośrednio przy kopalniach.
3. Budowa i zarządzanie sieciami rozdzielczymi winno wchodzić w zakres obowiązków organizacji samorządowych.
4. Wobec stosunkowo małej ilości energii, którą mogą dostarczyć istniejące obecnie na ziemiach polskich elektrownie, szczególnie wodne, ogólną elektryfikację kolei należy uważać za przedwczesną. Natomiast wskazaną jest elektryfikacja tramwajów, kolei podmiejskich, szczególnie na terenach górzystych i większych węzłów kolejowych.
5. Należy dążyć do powstania krajowych wytwórni różnego rodzaju aparatów i maszyn elektrycznych, które będą potrzebne w znacznych ilościach³⁸.

³⁵*Ibidem*, s. 70.

³⁶ *Ibidem*, s. 11, 53.

³⁷ *Ibidem*, s. 53.

³⁸*Ibidem*, s. 18.

Fot. 7. Ludwik Tołłoczko 1870-1957 (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Postulaty te zostały później spełnione w Polsce Odrodzonej. Powstały elektrownie prądu przemiennego, rozpoczęto budowę systemu elektroenergetycznego wysokiego napięcia, najpierw na Pomorzu z inicjatywy Alfonsa Hoffmanna. W wielu miastach działały tramwaje elektryczne. Doszło do elektryfikacji warszawskiego węzła kolejowego. W dniu 15 listopada 1918 r. w Warszawie rozpoczęła działalność Fabryka Aparatów Elektrycznych Kazimierza Szpotkańskiego, uczestnika Zjazdu, która tak się rozwinęła, że w 1939 roku zatrudniała ponad 1500 pracowników i opanowała 50% krajowego rynku aparatów elektrycznych. Zygmunt Okoniewski tworzył początki przemysłu maszyn elektrycznych w fabryce w Żychlinie.

W posiedzeniach sekcji Szkolnej uczestniczył Mieczysław Pożaryski. Wygłoszone były tam referaty: Stefana Bryły: *O wyższym wykształceniu technicznym* i *W sprawie polskiego szkolnictwa technicznego na kresach*. Prof. Bryła wygłosił ponadto w zastępstwie referat nieobecnego prof. Wodyńskiego *O organizacji wyższego szkolnictwa wyższego technicznego w przyszłej Polsce*³⁹. Były też wygłoszone referaty: Stanisława Nietyksy *Postulaty dotyczące przyszłego wykształcenia technicznego w Polsce* oraz Karola Adamieckiego *W sprawie przyszłego wykształcenia techników w Polsce*. W trakcie Zjazdu wiele uwagi poświęcono organizacji i statutowi Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji. W tych dyskusjach najbardziej aktywną osobą był M. Lutosławski, który przedstawił

³⁹*Ibidem*, s. 17.

projekt statutu Stowarzyszenia⁴⁰. Zorganizowano ponadto wycieczkę do moskiewskiej elektrowni tramwajowej⁴¹.

Fot. 8. Zygmunt Okoniewski 1877-1936 (źródło: Internetowy Polski Słownik Biograficzny)

Fot. 9. Mieczysław Pożaryski 1875-1945 (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Marian Lutosławski nie tylko zorganizował Zjazd i starannie czuwał nad jego przebiegiem, ale jeszcze w trudnych warunkach 1918 r. udało mu się doprowadzić do wydania w Moskwie, nakładem Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji, *Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie dnia 6-11 X / 23-28 IX 1917 r.; część I* (102 stron). W materiałach tych podany jest przebieg Zjazdu, łącznie ze stenogramem Zjazdu, ponadto spis alfabetyczny członków Stowarzyszenia oraz Ustawa (statut) Stowarzy-

szyszenia Techników Polskich w Rosji. Brakuje tekstów wygłoszonych referatów, które prawdopodobnie planowano zamieścić w części drugiej, której jednak ze względu na dalszy przebieg wydarzeń i losy Lutosławskiego nie udało się już wydać.

5. Zakończenie

W trakcie I wojny światowej pojawiły się szanse powstania niepodległej Polski. Technicy aktywnie działali by szanse te wykorzystać, aby Polskę jak najszybciej odbudować i zlikwidować jej zacofanie cywilizacyjne. Jedną z dróg osiągnięcia tego celu widziano w rozwoju nowoczesnego przemysłu. Wśród omawianych kierunków rozwoju przemysłu pojawiała się wielokrotnie sprawa elektryfikacji kraju, jako podstawowy warunek rozwoju gospodarczego kraju, a w konsekwencji cywilizacyjnego i kulturalnego. Na przedstawionych zjazdach problematyka elektrotechniczna była szeroko omawiana.

Wyraźnie ukierunkowano rozwój polskiej elektryki na zjeździe w Warszawie. Alfons Kühn wniosł tam utworzenie Urzędu Elektryfikacyjnego, który później utworzono w 1919 r. Wiele z punktów referatu Kazimierza Drewnowskiego dotyczących szkolnictwa weszło w życie, gdy powstał samodzielny Wydział Elektryczny PW. Stanisław Odrowąż-Wysocki zaś kontynuował pracę nad słownictwem w powstałym CKSE. Zjazd w Krakowie, jako przemysłowy, mocno zaznaczył rolę elektryfikacji w odbudowie i rozwoju przemysłu. Uczestnik tego galicyjskiego Zjazdu, Gabriel Sokolnicki, odegrał wielką rolę w procesie elektryfikacji w II RP. Natomiast na Zjeździe w Moskwie, w szczególności sposób wytyczono kierunki rozwoju polskiej elektryki. Sformułowane na tym zjeździe wnioski wprowadzali później w życie w Polsce Odrodzonej uczestnicy zjazdu. I tak przykładowo, Pożaryski stworzył elektrotechniczne szkolnictwo wyższe, Szpotański przemysł aparatów elektrycznych, Okoniewski przemysł maszyn elektrycznych, Tołłoczko łączność telefoniczną i telegraficzną. Jednak najaktywniejszy uczestnik zjazdu moskiewskiego i jednocześnie jeden z najbardziej wyróżniających się elektryków w owym czasie, Marian Lutosławski nie mógł już w tym uczestniczyć, został bowiem w 1918 r. zamordowany z rozkazu Lenina. Zjazdy techników w 1917 r. odegrały istotną rolę w rozwoju nie-

⁴⁰ *Ibidem*, s. 4.

⁴¹ *Ibidem*, s. 70.

podległej Polski, zgłoszono na nich wiele konkretnych pomysłów, postulatów, kierunków rozwoju, które później po odzyskaniu niepodległości wprowadzono w życie.

6. Literatura

- [1]. Chromiński W., *Nadzwyczajny Zjazd Techników Polskich w Warszawie*, Przegląd Techniczny, 1917, nr 19-20, s. 143-148.
- [2]. *Historia elektryki polskiej*, t. 1, *Nauka piśmiennictwo i zrzeszenia*, pod red. K. Kolbińskiego, Warszawa 1976.
- [3]. Kalabiński B., *Zjazdy Techników Polskich w latach 1882 – 1917*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria D. Historia techniki i nauk technicznych, z. 4 (1963) s. 3 – 47.
- [4]. Kucharzewski F., *Sto lat życia zawodowego techników polskich*, Przegląd Techniczny, 1926, nr 48, s. 649-651.
- [5]. *Pamiętnik II Galicyjskiego Zjazdu Przemysłowego, odbytego w Krakowie w dniach 28-30 września 1917*, pod red. A. Szczepańskiego, Kraków 1919.
- [6]. *Pamiętnik Nadzwyczajnego Zjazdu Techników Polskich w Warszawie w roku 1917*, pod red. W. Chromińskiego, Warszawa 1917.
- [7]. Piłatowicz J., *Kadra inżynierska w okresie I wojny światowej*, Kwartalnik Historyczny, 1989, nr 3/4, s. 117-137.
- [8]. Piłatowicz J., *Ruch stowarzyszeniowy inżynierów i techników polskich do 1939 r.*, T. I, Warszawa 2003.
- [9]. Piłatowicz J., *Ruch stowarzyszeniowy inżynierów i techników polskich do 1939 r.* T. II, *Słownik polskich stowarzyszeń technicznych i naukowo-technicznych do 1939 r.*, Warszawa 2005.
- [10]. Piłatowicz J., *Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898-1939*, cz. 1, 1898-1918, Warszawa 1993.

- [11]. Piłatowicz J., *Technicy Lwowa i Krakowa wobec perspektywy odzyskania przez Polskę niepodległości*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1999, 44/3-4, s. 89-108.
- [12]. *Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23-28 IX, 6-11 X 1917 r.*, cz. 1, Moskwa 1918.
- [13]. Rzewnicki J., *Prace nad słownictwem elektrotechnicznym*, 1900-1925, Warszawa 1926.
- [14]. Skarzyński T., Kubiatowski J., *Ważniejsze wydarzenia w okresie 1882-1919-1945*, [w:] *75 lat SEP 1919-1994*, red. T. Skarzyński, Warszawa 1994.
- [15]. *Sprawozdanie C.K. Namiestnictwa Centrali Krajowej dla Gospodarczej Odbudowy Galicji za czas od czerwca 1916 do lutego 1917*, Kraków 1917.
- [16]. *Wydział Elektryczny*, Przegląd Elektrotechniczny, 1921, z. 16, s. 214.
- [17]. *Z działalności Stowarzyszenia*, Wiadomości Tygodniowe, 1918 r., nr 27, s. 96-97.
- [18]. *Zjazd Techników Polaków w Moskwie*, Wiadomości Tygodniowe, 1918, nr 34, s. 59-60.
- [19]. Żerański T., *Historia Stowarzyszenia Elektryków Polskich 1899-1919*, Przegląd Elektrotechniczny, 1939, nr 12, s. 593-629.
- [20] *Życiorys* (Gabriela Sokolnickiego z roku 1931), maszynopis ze zbiorów prywatnych syna Stefana Sokolnickiego.

Autorzy

Jerzy Hickiewicz, Prof. Politechniki Opolskiej
Pracownia Historyczna SEP, Oddział Opolski SEP
j.hickiewicz@po.opole.pl

Piotr Rataj, mgr historii, Uniwersytet Opolski
Pracownia Historyczna SEP, Oddział Opolski SEP
piotr.rataj33@wp.pl

Przemysław Sadłowski, mgr historii,
Uniwersytet Opolski
Pracownia Historyczna SEP, Oddział Opolski SEP
przemyslowsadlowski@gmail.com